

Slovenskú vedu treba budovať na jej uhorských základoch

Venované Soni Kovačevičovej

Ladislav Kováč

Svet je neobmedzené množstvo entít – vecí a javov – a neobmedzený počet vzťahov medzi nimi. Aby sme sa vo svete vyznali, ukladáme na tieto entity a na vzťahy medzi nimi poznávacie rastre. Cez takéto rastre vidíme potom len obmedzený, konečný počet entít a vzťahov: tie, ktoré považujeme za relevantné z hľadiska našich záujmov. Týmto spôsobom si vytvárame svoj obraz sveta – realitu. Takto vzniká aj realita histórie.

Sociálnu dynamiku, nelineárnu, plnú nestabilit a bifurkácií, sieť drobných príčin a veľkých dôsledkov, zviazaných spätnými väzbami, z principiálnych dôvodov v jej úplnosti nepostihnuteľnú, interpretujeme ako súvislé príbehy, hľadáme v nich zovšeobecnenia a zákonitosti, pridávame im koherenciu. Nedá sa ináč: naša psychika si to vynucuje. V prípade, že historické fakty nekonfabulujeme a držíme sa pozorovaní a logiky, nepostupujeme s ľubovôľou; len selektujeme, triedime, presievame a z takto získaného materiálu konštruujeme konzistentné obrazy dejín. Ony samé sa potom stávajú parametrami, raz menej, raz viac významnými, v ďalšej sociálnej dynamike. Pre dynamiku spoločenských, kultúrnych, národných, štátnych, sú dôležité najmä v jej počiatočnej fáze: ukotvujú ju, stabilizujú, nasmerovávajú, predstavujú východzie okrajové podmienky, motivujú ľudských aktérov, sú zdrojom vývojových síl. Zakladajú tradíciu spoločenských.

Patrím k tým, čo sú presvedčení, že realita histórie, obraz dejín, aké slovenskému spoločenstvu, keď sa začalo konštituovať do podoby moderného národa počiatkom 19. storočia, vnútili jeho „Zakladajúci Otcovia“, Ľudovít Štúr a jeho generácia, je nedobrý a treba ho opustiť (1). Poznávacie raster, ktorý vtedy nadložili na dejiny Uhorska i Európy, bol možno z dobového hľadiska pochopiteľný a opodstatnený, ale založil na celé dve storočia tradíciu komplexov menejcennosti, zápečníctva, xenofóbie, úzkoprsého jazykového nacionalizmu. Znamenal zrieknutie sa uhorských panovníkov a tým aj uhorských politických dejín, zúženie slovenského vkladu do stredoeurópskej kultúry iba na tú časť, ktorá bola na Slovensku vytvorená etnikom čo hovorilo po slovensky alebo čo bola napísaná v slovenskom (aj keď vlastne v českom) jazyku, podcenenie významu aristokracie (rodovej a najmä aj duchovnej), averziu k osvieteniskému chápaniu sveta a akcentovanie cyrilometodovského byzantinizmu namiesto vikingovsko-vojtechovského európanstva. Na ňom spočíva hlavná slovenská necnosť: rovnosť. To ono vnucuje konformitu, bráni excelencii, dusí všetko čo prekračuje priemer a umožňuje pretrvávajúce, ba dnes nový rozmach, polovzdelanosti, zakamuflované do komickej titulománie.

Opustenie tejto tradície, jej nahradenie inou, tou, ktorá po stáročia robila slovenské spoločenstvo multilingválnym a z Uhorska zmenšený prototyp a predchodcu európskej integrácie, by malo byť jedným z poslání slovenskej vedy. A najmä mladej vedeckej generácie. Treba akceptovať fakt, že súčasný slovenský kultúrny národ, so slovenčinou ako hovorovým jazykom, sa sformoval z viacerých jazykovo diverzifikovaných uhorských etník.

A že slovenský politický národ je zložený z ľudí, ktorých materinským jazykom je nielen slovenčina, ale aj iné jazyky. Slovenský národ by sa mal stať bilingválnym, s angličtinou ako druhým jazykom vzdelávania i komunikácie; angličtina by sa vôbec mala stať lingua franca stredoeurópskeho regiónu. Je na čase, aby si slovenská veda, namiesto stenania nad tým, ako sa u nás nedá poriadne bádať, postavila realistický cieľ: podporovať talenty a excelenciu tak, aby sa Nobelova cena dostala aj na Slovensko.

Práve Nobelove ceny musia byť trvalým výkričníkom v úsilí o radikálnu premenu duchovnej klímy na Slovensku. V Uhorsku po niekoľko storočí, až do konca 18. storočia, hrala jeho horná časť hlavnú rolu v rozvoji uhorskej vzdelanosti. Dôvodmi bolo obsadenie južného územia Turkmi, priaznivá ekonomická situácia, urbanizácia, rozmach školstva. Situácia sa začala meniť začiatkom 19. storočia, keď sa zrodili diametrálne odlišné koncepcie národa u Maďarov a Slovákov. Ako je možné, že sa dnes Maďari môžu hrdiť desiatimi nositeľmi Nobelových cien, nehovoriac o desiatke ďalších maďarských vedcov svetového významu, ktorí by si ju boli zaslúžili, a Slováci nedostali jedínú?

Základný kameň k maďarskému úspechu, myslím si, bol položený v roku 1825, keď István Széchenyi založil Uhorskú akadémiu vied. Nerobil z nej maďarskú národnú inštitúciu; naopak, priamo na jednom z jej zasadnutí kritizoval tendencie k násilnej maďarizácii v Uhorsku. On presadzoval Anglicko ako model pre rozvoj Uhorska (2). Je to aj jeho zásluha, že, podľa vyjadrenia Lajosa Grendela, „formovatelia moderného maďarského národného vedomia boli napospol liberáli, teda prívrženci kapitalizmu“ (3). Na slovenskej strane to bolo opačne. V duchu tradície, ktorej sa kládli základy a ktorá nás doteraz sťahuje k zemi ako trestanecká guľa, začala éra „romantickej vedy“: pseudojazykoveda Štúra a Hodžu, pseudohistória Viliama Paulínyho-Tótha a Františka Sasinka. „Veda slovenská, slovanská a kresťanská, to byl tedy nejvyšší slovenský cíl“ (4). Však preto nik neprišiel s ideou vedeckej akadémie ako učenej spoločnosti, ale po vzore slovanských bratov sa presadzovalo zriadenie v Európe neobvyklé - „slovenskej matice“. Neskôr Vajanský sa vyjadrí pohrdavo o „hromade sena a kamenia“, čo do martinského múzea zhromažďuje amatérsky prírodovedec Andrej Kmeť, Škultéty zľahčí zásluhy botanika L. Holúbyho konštatovaním, že na slovenskú flóru by stačili i bádatelia cudzí, Záborského protidogmatické „Dejiny Uhier“ Matica slovenská odmietne vydať a Ján Lajčiak, muž s doktorátmi z lipskej a parížskej univerzity, vyhnaný za farára na Bocu, musí handlovať s dobytkom, aby si zarobil peniaze na vydanie svojho skvelého sociologického spisu „Slovensko a kultúra“.

Čo už lepšie dokazuje, že nás stále ťaží tá istá tradícia, ako zápis z denníka múdrej Anny Gašparíkovej, starý sedemdesiat rokov? Bez zmeny platí aj dnes: „Slovenská súdna verejnosť si (...) musí uvedomiť nejasnosť matičného programu a jej organizácie. Matica navykla si vystupovať ako nejaká slovenská akadémia – dnes sa ukázalo každému rozumnému človeku, že spolok, v ktorom každý člen za 20 korún ročného príspevku môže hlasovať o vedeckých otázkach, nie je žiadnou akadémiou. Vedecká práca musí z Matice preč; Matica svojou odborovou organizáciou hodí sa za ľudovýchovný ústav, pravda, v zmysle modernom, tak ako ľudovýchovu chápu v severských štátoch“ (5). Alebo sme predsa sme len pokročili? Nesúhlasiaci namietnu: Veď máme nie už iba Maticu, ale aj Akadémiu vied. Iste, ale celkom iného charakteru, než bola Széchenyiho akadémia a než boli a sú európske učené spoločnosti: vybudovanú podľa sovietskeho (a pôvodného cárskeho) vzoru.

Myslím si, že by Učená spoločnosť Slovenskej republiky, ktorá sa rodí, sa mala prihlásiť k alternatívnemu prúdu slovenskej kultúrnej tradície. Ten prúd tu vždy bol, ale iba živoril: Záborský, Lajčiak, hlasisti boli jeho protagonistami. Znamenalo by to aj prihlásenie sa k tradíciám uhorskej vedy, na ktorej sa naši predchodcovia podieľali. Učená spoločnosť SR by mala vedeckú spoločnosť, ktorú založil Széchenyi, považovať za svojho predchodcu. Bolo by to prihlásenie sa – spolu s chorvátskymi, nemeckými, maďarskými, rómskymi,

rumunskými, rusínskymi, srbskými a židovskými partnermi – k celému spoločnému a nedeliteľnému uhorskému politickému a kultúrnemu dedičstvu.

- (1) Kováč, L. (1992) Vznešenosť a krása učiteľského povolania. Bradlo, Bratislava
- (2) Paményi, E. (Ed.) (1973) A history of Hungary. Corvina Press, Budapest
- (3) Pražák, A. (1926) Romantická veda. V knihe Slovenská svojskosť. Academie, Bratislava
- (4) Grendel, L. (1998) Moja vlasť, Absurdistan. Kalligram, Bratislava
- (5) Gašparíková-Horáková, A. (1995) U Masarykovcov. Academic Electronic Press, Bratislava